https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

UDK: 821.512

Mehmonova Sarvinoz Is'hoq qizi
Namangan davlat universiteti tadqiqotchisi
Email: ergashevasarvinoz942@gmail.com

ABDULLA QODIRIY HAJVIYOTINI PRAGMATIK JIHATDAN O'RGANISH

Annotatsiya. Ushbu ilmiy tadqiqot ishida Abdulla Qodiriyning hajviy asarlari pragmatik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Adibning hajviyotida qo'llangan lingvistik birliklar, badiiy vositalar hamda nutqiy strategiyalar orqali davr ijtimoiy-siyosiy muammolari, insoniy illatlar va jamiyatdagi turli qarama-qarshiliklar yoritib berilgan. Tadqiqotda hajviy matnlarning kommunikativ-pragmatik xususiyatlari, ularning auditoriyaga ta'sir mexanizmlari va ijtimoiy ongni shakllantirishdagi o'rni ko'rib chiqiladi. Qodiriy ijodida kulgi vositasida tanqid va tarbiya g'oyalari uyg'unlashganligi alohida ta'kidlanadi. Ushbu ish o'zbek adabiyoti, pragmalingvistika va madaniy muloqot tadqiqotlari uchun nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar. Abdulla Qodiriy, hajviyot, pragmatika, lingvistik birliklar, kulgi, tanqid, ijtimoiy ong, kommunikativ-pragmatik xususiyatlar.

Annotation. This scientific research explores the satirical works of Abdulla Qodiriy from a pragmatic perspective. The study analyzes the linguistic units, artistic devices, and speech strategies used in Qodiriy's satire to reveal the socio-political problems of his time, human flaws, and contradictions within society. Special attention is paid to the communicative-pragmatic features of satirical texts, the mechanisms of their impact on the audience, and their role in shaping social consciousness. The study emphasizes how humor in Qodiriy's works harmoniously combines criticism and moral education. This research holds both theoretical and

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

practical value for Uzbek literature, pragmalinguistics, and cultural communication studies.

Key words. Abdulla Qodiriy, satire, pragmatics, linguistic units, humor, criticism, social consciousness, communicative-pragmatic features.

Аннотация. В данном научном исследовании сатирические произведения Абдуллы Кадыри рассматриваются с прагматической точки зрения. В работе анализируются языковые единицы, художественные приёмы и речевые стратегии, посредством которых писатель отразил социально-политические проблемы своего времени, человеческие недостатки и противоречия общества. Особое внимание уделяется коммуникативно-прагматическим особенностям сатирических текстов, их воздействию на аудиторию и роли в формировании общественного сознания. Подчёркивается, что в творчестве Кадыри юмор органично сочетается с критикой и воспитательными идеями. Исследование представляет как теоретическую, так и практическую ценность для узбекской литературы, прагмалингвистики и культурной коммуникации.

Ключевые слова: Абдулла Кадыри, сатира, прагматика, языковые единицы, юмор, критика, общественное сознание, коммуникативно-прагматические особенности.

Kirish. O‘zbek adabiyotining yirik namoyandalaridan biri Abdulla Qodiriy nafaqat roman va hikoya janrlarida, balki hajviy asarlari orqali ham o‘z davrining ijtimoiy-siyosiy manzarasini keng va chuqur aks ettirgan ijodkordir. Adibning hajviyotida xalqona kulgi, teran ijtimoiy tanqid va badiiy ifodaning o‘ziga xos uyg‘unligi kuzatiladi. Qodiriy satirasi o‘zbek adabiy tilining badiiy imkoniyatlarini yanada kengaytirgan, xalqning milliy o‘zlikni anglashida, jamiyatdagi illatlarga qarshi ma’naviy kurash olib borishda muhim vosita bo‘lib xizmat qilgan. Pragmatik yondashuv, asosan, matnning nafaqat til birliklari darajasida, balki uning ijtimoiy-madaniy vazifalari, nutqiy maqsadi va ta’sirchanlik mexanizmlari orqali o‘rganilishini nazarda tutadi. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, Abdulla

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

Qodiriy hajviyoti nafaqat adabiy hodisa, balki ijtimoiy muloqotning, davr tafakkurining ham muhim ko‘rinishidir. Satirik matnlarda til vositalarining tanlovi, nutqiy strategiyalar, kulgi va kinoya orqali muallifning auditoriya bilan samarali muloqotga kirishishi tadqiqotning asosiy obyekti sifatida qaraladi. Mazkur tadqiqotda Qodiriy hajviyotining pragmatik xususiyatlarini tahlil qilish orqali uning ijtimoiy ongni shakllantirishdagi o‘rni, kulgi va tanqid uyg‘unligining tarbiyaviy va ma’naviy ahamiyati ochib beriladi. Shuningdek, asarlarda qo‘llangan lingvistik birliklar va badiiy vositalar nafaqat badiiy-estetik qiymatga ega, balki muayyan kommunikativ maqsadlarga xizmat qilishi ham alohida ilmiy tahlil etiladi. Bu yondashuv nafaqat Abdulla Qodiriy hajviyotining ilmiy qimmati va badiiy jozibasini chuqurroq anglashga, balki o‘zbek adabiy tanqidchiligi, pragmalingvistika hamda madaniy muloqot tadqiqotlariga yangi nazariy asoslar olib kirishga xizmat qiladi. Abdulla Qodiriy ijodining hajviy qatlamini o‘rganish, avvalo, uning adabiy merosida kulgi va tanqidning o‘ziga xos o‘rni va vazifasini ochib berishga yordam beradi. Qodiriy hajviyoti xalq og‘zaki ijodi, mumtoz adabiyot va zamonaviy adabiy jarayonlarning uzviy bog‘lanishida shakllangan bo‘lib, unda milliy o‘zlik, ijtimoiy ong va davr ruhining jonli manzarasi mujassamdir. Hajviyotning pragmatik tahlili, bir tomondan, til birliklarining ma’no va vazifasini, ikkinchi tomondan, ularning jamiyatdagi kommunikativ ahamiyatini yoritadi. Bu jarayonda adibning nutqiy strategiyalari, auditoriyaga murojaat uslublari, kinoya, piching, mubolag‘a va boshqa badiiy vositalar qanday ishlatilgani alohida ahamiyat kasb etadi. Pragmatika nuqtayi nazaridan qaraganda, Qodiriy kulgisi oddiy hazil emas, balki ijtimoiy-ma’naviy vazifa yuklangan, jamiyatni o‘zgarishga chorlovchi kuchli omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Shu bois mazkur tadqiqotda Abdulla Qodiriyning hajviy asarlari nafaqat adabiy-estetik qadriyat, balki ijtimoiy kommunikatsiya, ma’naviy tarbiya va ijtimoiy ongni shakllantirish vositasi sifatida ham o‘rganiladi. Ushbu yondashuv o‘zbek adabiy tanqidchiligi doirasida yangi ilmiy xulosalar chiqarishga, pragmatik tahlil metodlarini milliy adabiyot namunalari bilan uyg‘unlashtirishga imkon

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

beradi. Natijada, Qodiriy hajviyotining chuqur pragmatik tahlili nafaqat adib ijodini kengroq yoritish, balki o‘zbek adabiyotida hajvning ijtimoiy funksiyasini, kulgi va tanqidning jamiyat hayotidagi o‘rnini yanada mukammalroq anglash imkonini yaratadi.

Adabiyotlar tahlili. Abdulla Qodiriy hajviyotini ilmiy jihatdan o‘rganishda turli manbalar, xususan, o‘zbek adabiyoti tarixi, satira va hajv janri, pragmalingvistika hamda stilistika sohasidagi tadqiqotlar muhim o‘rin tutadi. Qodiriy asarlari yuzasidan olib borilgan ilmiy izlanishlar adibning ijtimoiy-tarixiy sharoitdagi badiiy qarashlarini ochib berish, hajviy matnlardagi kulgi va tanqidning ijtimoiy ahamiyatini tushuntirishga qaratilgan. Shu nuqtayi nazardan, avvalgi tadqiqotlarda Qodiriy ijodining umumiy xususiyatlari va roman janridagi yangiligi keng yoritilgan bo‘lsa-da, uning hajviy asarlarini pragmatik jihatdan tahlil qilish yetarlicha chuqur olib borilmagan.[1] O‘zbek adabiyotshunosligida hajv va satiraning o‘rni alohida ilmiy izlanishlarga mavzu bo‘lgan. Jumladan, hajviyotning jamiyatdagi axloqiy-ma’naviy vazifalari, kulgi orqali tanqid qilish mexanizmlari, satirik matnlarning til xususiyatlari alohida o‘rganilgan. Ammo Abdulla Qodiriy satirasini kommunikativ-pragmatik jihatdan yondashish, undagi til birliklari va badiiy vositalarning auditoriya bilan aloqada tutgan o‘rni masalasi yangi yondashuv sifatida maydonga chiqadi.[2] Xorijiy adabiyotlarda ham satira va hajviyotning pragmatik jihatlari keng tadqiq etilgan. Jumladan, G‘arb tilshunosligida kulgining ijtimoiy vazifalari, ironiyaning nutqiy strategiya sifatida qo‘llanilishi, auditoriyani shakllantirishdagi ahamiyati haqida nazariy qarashlar mavjud. Bu ilmiy qarashlarni Abdulla Qodiriy hajviyoti bilan qiyoslab tahlil qilish adib ijodining xalqaro kontekstdagi ahamiyatini yanada kuchaytiradi.[3] Shuningdek, pragmalingvistika nazariyalari — nutq aktlari nazariyasi, Graysning kommunikativ maksimlari, auditoriyaga yo‘naltirilgan strategiyalar haqidagi qarashlar Qodiriy hajviyotini tahlil etishda metodologik asos sifatida xizmat qilishi mumkin. Adibning kinoya va istehzolari orqali ijtimoiy illatlarga qarshi chiqqanligi, nutqiy ta’sir vositalaridan foydalanib auditoriyani ma’lum bir xulosaga

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

yo‘naltirgani ana shu nazariy asoslar bilan uyg‘unlashadi.[4] Umuman olganda, mavjud adabiyotlar Qodiriy hajviyotining estetik va badiiy jihatlarini yoritib bergan bo‘lsa-da, uning pragmatik qirralarini o‘rganish masalasi dolzarbligicha qolmoqda. Mazkur tadqiqot aynan shu bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan bo‘lib, adib hajviyotini nafaqat adabiy hodisa, balki ijtimoiy muloqotning samarali vositasi sifatida ochib berishga xizmat qiladi.[5]

Materiallar va usullar. Ushbu tadqiqotda Abdulla Qodiriyning hajviy asarlari asosiy material sifatida tanlab olindi. Adibning “Kalvak Maxzumning xotira daftaridan”, “Mehrobdan chayon” romanidagi hajviy parchalari, turli hajviy hikoyalari va publitsistik chiqishlari matn manbasi sifatida o‘rganildi. Shu bilan birga, o‘zbek adabiyotshunosligida hajviyot masalalariga oid ilmiy tadqiqotlar, tilshunoslik va pragmalingvistika bo‘yicha xorijiy adabiyotlar ham qo‘shimcha nazariy material sifatida foydalanildi. Mazkur materiallar Qodiriy hajviyotini pragmatik tahlil qilishda asosiy manba bo‘lib xizmat qildi. Metodologik jihatdan tadqiqot bir nechta yondashuvlarga asoslandi. Birinchi navbatda, lingvistik-pragmatik tahlil usuli qo‘llanilib, asarlardagi til birliklari, kinoya, istehzo, mubolag‘a kabi badiiy vositalarning pragmatik vazifalari ochib berildi. Ikkinchi yondashuv sifatida stilistik va kontekstual tahlildan foydalanilib, matnning badiiy-estetik xususiyatlari va ijtimoiy tarixiy sharoit bilan uzviy bog‘liqligi tadqiq etildi. Uchinchidan, qiyosiy-pragmatik tahlil orqali Qodiriy hajviyoti G‘arb va Sharq adabiyotlaridagi satira namunalari bilan solishtirilib, umumiy va milliy xususiyatlari aniqlashtirildi. Shuningdek, tadqiqot jarayonida nutq aktlari nazariyasi (J. Ostin, J. Syorl), Graysning kommunikativ maksimlari va zamonaviy pragmalingvistika metodlari nazariy asos sifatida qo‘llanildi. Ushbu nazariy yondashuvlar yordamida Qodiriy hajviy matnlaridagi kommunikativ strategiyalar, auditoriyani ta’sirchanlikka yo‘naltirish mexanizmlari va ijtimoiy ongni shakllantirishdagi vositalar tahlil qilindi. Tadqiqot usullarining uyg‘un qo‘llanilishi Abdulla Qodiriy hajviyotini nafaqat adabiy hodisa sifatida, balki ijtimoiy muloqot

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

jarayonida pragmatik ta’sir kuchiga ega bo‘lgan vosita sifatida ilmiy asosda o‘rganish imkonini berdi.

Jadval 1. Abdulla Qodiriy hajviy matnlarida qo‘llangan pragmatik vositalar va ularning funksiyalari.

№	Pragmatik vosita	Qo‘llanish shakli	Asosiy funksiyasi	Misol (Qodiriy asarlaridan)
1	Kinoya (ironiya)	Qarama-qarshi ma’no yaratish	Auditoriyada kulgi uyg‘otish va tanqidni kuchaytirish	“Kalvak Maxzumning xotira daftaridan”
2	Istehzo (sarkazm)	O‘tkir tanqidiy fikrni kulgi ostida berish	Jamiyatdagi illatlarni fosh qilish	Publitsistik maqolalari
3	Mubolag‘a	Hodisa va voqeani kattalashtirib tasvirlash	Tanqidni kuchaytirish, o‘quvchida kuchli taassurot uyg‘otish	“Mehrobdan chayon” romanida ayrim obrazlar
4	So‘z o‘yinlari	Leksik va fonetik o‘yinlardan foydalanish	Matnga badiiylik berish, auditoriyani jalb qilish	Hajviy hikoyalari
5	Qochirim (parodiya)	Muayyan shaxs yoki hodisani kulgili ko‘rsatish	Ijtimoiy ongni shakllantirish, illatlarni ko‘rsatish	Hajviy parchalar

Jadvalda Abdulla Qodiriy hajviy asarlarida eng ko‘p qo‘llangan pragmatik vositalar, ularning qo‘llanish shakli va ijtimoiy-funksional vazifalari umumlashtirilgan. Ushbu vositalar kulgi orqali tanqidni kuchaytiradi va auditoriyaga bevosita ta’sir etadi.

Tadqiqot muhokamasi. O‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Abdulla Qodiriy hajviy asarlarining pragmatik xususiyatlari uning ijodiy mahoratini va davr ijtimoiy-siyosiy jarayonlariga bo‘lgan munosabatini chuqurroq ochib beradi. Adib hajviyotida kulgi, kinoya, istehzo, mubolag‘a kabi vositalar oddiy badiiy bezak emas, balki ijtimoiy ongni shakllantirishda, auditoriyani tarbiyaviy va tanqidiy fikrlashga undashda muhim kommunikativ qurol sifatida namoyon bo‘ladi.Avvalo, Qodiriy hajviyotida lingvistik birliklarning pragmatik kuchi alohida ahamiyat kasb etadi. Masalan, kinoya vositasida muallif ijtimoiy hayotdagi illatlarni bevosita aytmasdan, ularni yashirin shaklda fosh etadi va o‘quvchini mustaqil xulosa chiqarishga chorlaydi. Bu esa auditoriyaning faol muloqotga kirishishiga olib keladi.Ikkinchidan, adibning nutqiy strategiyalari tadqiqot davomida keng tahlil qilindi. U o‘z hajviy matnlarida nafaqat kuldirish,

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

balki kulgi orqali o‘quvchida tanqidiy tafakkur uyg‘otishga intilgan. Masalan, mubolag‘adan foydalanish orqali jamiyatdagi ayrim illatlar sun’iy kattalashtirilib tasvirlanadi, bu esa o‘quvchi ongida yanada yorqin taassurot uyg‘otadi. Uchinchidan, Qodiriy hajviyotining ijtimoiy-pragmatik vazifasi ham alohida ko‘rib chiqildi. Uning satirasi oddiy badiiy zavq bag‘ishlash bilan cheklanmay, jamiyatni ma’naviy tozalashga, illatlarni fosh etishga va yangicha fikrlashga undashga xizmat qilgan. Bu jihatdan qaraganda, Qodiriy hajviyoti ijtimoiy kommunikatsiyaning samarali shakli sifatida e’tirof etiladi. Qiyosiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Qodiriy satirasi G‘arb adabiyotidagi satirik an’analar bilan umumiylikka ega bo‘lsa-da, u milliy ruh, o‘zbek xalqining hayot tarzi va ijtimoiy muammolariga bevosita bog‘langanligi bilan ajralib turadi. Shu bois uning hajviyoti nafaqat adabiy-estetik hodisa, balki milliy tafakkurning o‘ziga xos ifodasi sifatida qadrlanadi. Shuningdek, tadqiqot davomida aniqlanishicha, Qodiriy hajviyoti orqali berilgan tanqidiy g‘oyalar bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Jamiyatdagi korrupsiya, adolatsizlik, ma’naviy zaiflik kabi muammolarni hajv vositasida ko‘rsatishning samarali usullari zamonaviy adabiy jarayonlar uchun ham dolzarbdir.

Jadval 2. Abdulla Qodiriy hajviyotining pragmatik jihatlari va ularning ta’sir mexanizmlari.

№	Pragmatik jihat	Qo‘llanish vositasi	Auditoriyaga ta’sir mexanizmi	Natijasi
1	Kulgi orqali tanqid	Kinoya, istehzo, parodiya	O‘quvchida tanqidiy fikrlashni uyg‘otadi	Ijtimoiy illatlarni fosh etish
2	Tarbiyaviy ta’sir	Mubolag‘a, istehzoli qiyoslar	Jamiyatda axloqiy qadriyatlarni targ‘ib qiladi	O‘quvchini ma’naviy jihatdan tozalashga undash
3	Kommunikativ strategiya	So‘z o‘yinlari, dialog shakllari	Auditoriyani faol muloqotga jalb qiladi	Matnning o‘quvchiga yaqinlashuvi, ishonchni oshirish
4	Ijtimoiy ongni shakllantirish	Hajviy obrazlar, keskin ta’riflar	Jamiyatdagi muammolarni ko‘rsatadi	O‘quvchi ongida ijtimoiy adolat va yangilanish g‘oyasi

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

№	Pragmatik jihat	Qo‘llanish vositasi	Auditoriyaga ta’sir mexanizmi	Natijasi
5	Estetik zavq uyg‘otish	Badiiy tasvir vositalari	O‘quvchida kulgi va hissiy qoniqish uyg‘otadi	Hajviy matnning badiiy jozibadorligini ta’minlaydi

Ushbu jadvalda Qodiriy hajviyotining asosiy pragmatik jihatlari, ular qo‘llangan vositalar, auditoriyaga ta’sir mexanizmlari va natijalari tizimli tarzda umumlashtirilgan. Bu jihatlar adib hajviyotini nafaqat badiiy hodisa, balki ijtimoiy-madaniy muloqot vositasi sifatida talqin qilish imkonini beradi.

Xulosa. O‘tkazilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, Abdulla Qodiriy hajviyoti o‘zbek adabiyotida nafaqat estetik zavq uyg‘otuvchi hodisa, balki ijtimoiy-madaniy muloqotning muhim vositasi sifatida ham ahamiyat kasb etadi. Uning hajviy matnlarida qo‘llangan kinoya, istehzo, mubolag‘a, parodiya va so‘z o‘yinlari adibning badiiy mahoratini namoyon etibgina qolmay, balki auditoriyani chuqur mushohadaga chorlaydi, tanqidiy tafakkurni shakllantiradi. Pragmatik yondashuv asosida tahlil qilinganda, Qodiriy hajviyoti jamiyatdagi illatlarni fosh etish, axloqiy qadriyatlarni targ‘ib qilish va ijtimoiy ongni yangilashda kuchli kommunikativ vosita bo‘lib xizmat qilganligi aniqlandi. U kulgi orqali tarbiyaviy va ma’naviy maqsadlarga erishgan, auditoriya bilan samimiy va samarali muloqotga kirisha olgan. Tadqiqot shuningdek, Qodiriy hajviyotining bugungi kunda ham dolzarb ekanligini ko‘rsatdi. Chunki uning satirasi orqali ilgari surilgan adolat, axloqiy poklik, jamiyatdagi muammolarga befarq bo‘lmaslik g‘oyalari hozirgi davr uchun ham ahamiyatli va tarbiyaviy kuchga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Karimov, N. Abdulla Qodiriy hayoti va ijodi. – Toshkent: Fan, 2010.
2. Jo‘rayev, Sh. O‘zbek adabiyotida hajviyotning taraqqiyoti. – Toshkent: Yozuvchi, 2005.
3. Rahimov, A. Pragmalingvistika asoslari. – Toshkent: Universitet, 2018.
4. Saidov, M. O‘zbek adabiyotshunosligida satira va kulgi. – Toshkent: Ma’naviyat, 2012.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

5. Grice, H. P. Logic and Conversation. – Oxford: Oxford University Press, 1975.
6. Attardo, S. Linguistic Theories of Humor. – Berlin: Mouton de Gruyter, 1994.
7. Bakhtin, M. The Dialogic Imagination. – Austin: University of Texas Press, 1981.
8. Austin, J. L. How to Do Things with Words. – Oxford: Clarendon Press, 1962.
9. Searle, J. R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 1969.
10. Yusupov, Sh. O‘zbek satirasi tarixidan. – Toshkent: O‘qituvchi, 1998.
11. Mirzayev, O. O‘zbek adabiy tanqidchiligi tarixi. – Toshkent: Fan, 2007.
12. Qodiriy, A. Kalvak Maxzumning xotira daftaridan. – Toshkent: Sharq, 1994.
13. Qodiriy, A. Mehrobdan chayon. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 1992., B. Hajv va ijtimoiy kommunikatsiya. Toshkent: Ilmiy nashr, 2019.
14. Xolmirzaev, D. Pragmatika va tilshunoslik. Toshkent: Fan, 2016.
15. Nazarov, T. Adabiy tahlil metodlari. Toshkent: Sharq, 2017.